

BERTRAND RUSSELL'İN FELSEFEDEKİ GELİŞMESİ

Nermi Uygur

Günümüzde İngilizce yazan filozofların hiç şüphe yok ki en ünlüsü Bertrand Russell'dır. Gerek eserlerinin sayısı (başlıkları çoktan 50'yi geçmiş bulunuyor); gerek yaşı (1962 nin yazında 90. yıldönümünü kutluyacak); gerek ele alıp incelediği konular (matematik felsefesi, bilgi öğretisi, tarih felsefesi, ahlâk, din, politika, eğitim gibi başlıklar yetmez ki bunları ayrımlarıyla belirtmeye); gerekse görüşlerine etkidiği filozofların değişikliği (İngilterede olduğu kadar Amerikada, Avusturyada da hep başta gelen düşünürlerdir bunlar), daha şöyle bir uzaktan baktıkta, Russell'ın büyük önemi üzerinde yanlışsız bir fikir verir insana. Hele derine indikte, adına bağlanan etkenlikleri biraz daha destikte, bu ilk izlenimin eşsiz bir pekişmeye kavuşacağı kanısındayım. Nitekim, bu kaniyi belgelerle destekliyen birçok eser yazılmıştır. Ne var ki bunlara birkaç yıl önce, pek önemli, pek ilgi çekici bir tanesi daha katıldı. Bu da, yine Russell'ın kendi kaleminden çıkmış olan bir eserdir. Adı : *My Philosophical Development : Felsefede Gelişmem**.

Daha bu ad eserin programını çiziyor. Russell'ın bu kitapta kendine verdiği ödev : felsefede yapıp ettiklerini bir gelişme çizgisi boyunca anlatmak. İşte bu ödevi, ama yalnız bu ödevi yerine getiriyor Russell kitabında. Yaşama hikâyesinin çoğu zaman yol açtığı sapmalara, oyalamalara, konu dışı katkılara yer ayırmıyor hiç. Felsefe dışında pekçok ilgileri olmasına rağmen, bu ilgilerin, istendikten sonra, uzaktan yakından felsefe uğraşlarına bağlanabilmesine rağmen, yalnızca felsefe gelişmesini izlemekten öteve

* BERTRAND RUSSELL : My Philosophical Development ("Felsefede Gelişmem") 279 sayfa. London 1959 (G. Allen and Unwin Ltd.).

geçmiyor Russell. Tersinin genel okuru pekçok çekeceğini bildiği halde, kişiliğinin renkli görünülerinden hiçbirini, geçerken olsun, anmıyor. Böylece, kitabı, kitabın adına tamitamina uygun bir içerikle bezeme işini başarıyor Russell. Gerçekten de altı çizilmesi gereken bir başarıdır bu. Çünkü böylelikle eser benzeri az bulunan bir düşünme, bir *felsefe biyografisi* niteliğine erişiyor.

Bu biyografinin belirgin bir özelliği de *otoritesidir*. Onyıllardan beri birçok tektek araştırmaya konu yapılmış olan Russell'ın yarı yüzyıldan fazla bir zaman aralığını kaplıyan düşünme serüveni, bu kitapta biricik bir anlayışla, *aracısız olarak*, en ilk elden anlatılıyor. *My Philosophical Development* bir düşünme otobiyografisidir. Anlatan, düşünme işlerinde başından geçenleri, bunların hepsi birer yaratma olarak kendi başından geçtiğine göre, bunların yaratıcısı kendi olduğuna göre, kendi düşünme yaratmalarını doğrudan doğruya anlatıyor. Yaptığı : aslında başrolundan sorumlu olduğu bir serüveni başkalarına tanıtmak.

Ama bu gerçek, kitabında, Russell'ın yalnız okurları için konuştuğu sonucuna vardırmamalı bizi. Kitabından edindiğim genel izlenime göre, Russell, kitabında okurna seslendiği kadar kendisi için *de* düşünmüş. Başkalarının merakını gidermek istediğinden daha aşağı kalmayan bir istekle, şu pek ilerlemiş yaşında, kendini, felsefede yaşadığı gelişme bakımından kendine *de* açık kılma işine önemle sarılmış. Kendi üzerine en yoğunundan bir dikkatle eğilmiş. Öyle ki, eserin tâ başından sonuna kadar, kendine belli bir uzaklıktan bakmasını bilen bir kafayla karşı karşıyayız.

Herşeyden önce *kendini anlamaya* çabılıyor Russell. Bu amaçla : felsefe gelişmesine ilişkin anılarını gün ışığına kavuşturmakta; gelişmesinde yeri olan önem-bağlamlarını yantutmaksızın belirtmekten; bir süre bütün varlığıyla sarılmış olsa bile, sonradan vazgeçtiği, hattâ kitabını yazdığı sırada tam karşıtını savunduğu düşüncelere, gelişmesindeki hakkı vermekten; yerine göre, kendisini beğenmiyen bir biyografinin bile gösteremeyeceği bir cesaretle kendini sertçe eleştirmeye girişmekten; yurttaşlarımızinkine akraba bir ironi ve humor'la zaman zaman kendisiyle en incesinden alay etmekten çekinmiyor hiç. Tutumunu meydana getiren bütün bu anaçizgileri, kitaptan belli sayfa ve satırları tanık tutarak belgelemiyorum burada. Çünkü sözünü ettiğim tutum öylesine içten biçimiyor ki kitabı, hemen hemen her paragrafta, hepsini birden değilse bile, bu tutumun ana çizgilerinden ya birini ya da birkaçını birarada buluyoruz.

Böylece, *My Philosophical Development*'ta çokyönlü bir düşünür, yazar-okur perspektiv yasalarının imkân verdiği en güzel ölçüde, mutlu bir perspektivden sunuyor kendini bize. Yapmacıksız ve tok bir anlatıyla, içten bir alçakgönüllülükle, zoru elden geldiği kadar kolaylaştıran, kolayı zorlaştırmayan akıcı bir üslûpla (Nobel Edebiyat Armağanını kazanmıştır Russell), ustaca bir yazarlıkla, kendisi de yeniden yaşıyarak yaşıyor o uzun, o parlak geçmişini bize.

Bu arada yalnız felsefeye çığırar açmış olan Russell'ı değil, düşünme kıvılcıkları pek zengin bir çağ olan yüzyılımızın felsefe bakımından büyük bir kesitini tanımak fırsatına kavuşuyoruz. Hattâ bellibaşlı görünüşleriyle bütün bir Batı felsefesi profil kazanıyor gözlerimizin önünde. Yalnız çatma ve övme için değil, onarıp düzeltme, etkileyip etkilenme bakımından da Russell'ın gerek klâsik filozoflar, gerekse çağdaşlarıyla yaptığı hesaplaşmalar — kitabın sonuna eklenmiş olan özel adlar dizininden de belirlediği gibi — Russell kadar, içinde Russell'ın kökleştiği geniş kültür çevresine de en ilginç yönlerden sokuyor bizi. Böylelikle birçok arka-plânların kolayca içine giriyor, Avrupa düşünme kültürünün geçmişine ilişkin bazı önemli olayları, bir deyimle doğuşlarında yaşıyoruz.

Şimdi yukardan beri söylediklerimden şu sonuç çıkarılabilir : *My Philosophical Development* çeşidinden bir eseri özetlemeye kalkışmak boşuna bir çabadır. Kalkışıldığında elde edilecek olan, Russell'ın (daha önce başkaları tarafından da anlatıldığı için) ana çizgileriyle zaten bilinen düşünme doğrultusu, bu doğrultudaki ortalama gidişten başka birşey değildir. Oysa kitabın asıl önemi, bu gidişi Russell'ın *nasıl* anladığı, *nasıl* anlattığıdır. Gelgelelim, bunlar da orijinal durumlarından ötürü özetlenmesi, aktarılması mümkün olmayan özelliklerdir. Onun için ben de burada özetlemelere girişmiyeceğim. Russell'ın tektek eserlerine ilişkin özetlerini bir de ben özetlemeye yeltenmiyeceğim. Felsefede özetin özeti, kaynak felsefeyi çok kez tanınmıyacak kadar bozup çarpıtır. Dilediğim : kitabın bilgece tutumunu çarpıtmayan bir yaklaşma ile önemli bulduğum bazı noktalar üzerinde durmak; böylece, Russell'ın felsefe gelişmesindeki bellibaşlı dönemeç ve doğrultuları, Russell'ın kendi yorumlayışı bakımından *düşünmeye* konu yapmaktır. İşte böylece hem orijinaldaki parlaklığını yitirmiş bir felsefe hikâyesi anlatmaktan sakınacağım; hem de Russell'ın “fel-

sefede gelişmesini" tümüyle kavramaya yarıyacak birtakım aydınlatmalar sağlayabileceğimi umuyorum.

Russell'ın, tam dile getirmiyorsa da, kitabında cevap aradığı ilk soru şu : Gelişimini anlattığım felsefe *hangi* felsefedir? Başka türlü dendiğinde, tabii ki daha da kökten dendiğinde, "felsefe gelişmesi" ("philosophical developement") sözü ile neyi gözönünde bulunduruyor Russell? Belli bir bölümde, belli bir başlık altında açıklamıyorsa da, kitabın tümüne gelişmesiyle konu yapılan *şey'*den çıkardığıma göre, felsefe deyince Russell : tektek bilimlerdeki bilgiler üzerinde bilgi vermeyi, bilimleri incelemeyi, yani özel bir bilimi anlıyor. Böylece, felsefeyi salt teorik bir uğraşı olarak görüyor. Yayınlarını onyıllar boyunca kapsıyan, hattâ ömrünün bazı çağlarında teorik çalışmalarını baştanışağı gölgeliyen bazı düşünme etkenliklerinden, "yaşama felsefesi" diyebileceğimiz pratik tutumlardan, temelde ahlâk ve politikaya ilişkin dünya-görüşlerinden söz etmiyor hiç felsefe gelişmesinde. İşte bu bakımdan Russell, yapıp ettiklerini tipik bir *bilim filozofu* olarak gözden geçiriyor. Kitabına verdiği başlıktan, bu başlığı işleme biçiminden de belirlediği gibi, demek ki Russell, asıl felsefe deyince bilimlerle belli bir bağı, bu bağda ortaya konanları anlıyor. Felsefe bakımından "gelişmem" deyince de, bu anlayış uyarınca yaptığı çeşitli çalışmaların, bu çalışmalardaki *zikzakların* sözünü ediyor hep.

Bu bağlamda önemine inandığım başka noktayı da belirtmek dileğindedim. Russell'ın *dünyayla ilgili en çok belbağladığı doğrular bilim doğrularıdır*. Hangi durumda olursa olsun, evren üzerinde doğru bilgi edinmek isteyen, ilkin tektek bilimlerde varılmış olan sonuçlara bakmak, bunları benimsemek zorundadır. Şüphe yok ki, bilimler durmadan değişmektedir; durmadan yeni yeni çalışmalar ortaya konur bilimlerde; bu arada, önce doğru diye bilinenlerin de değişikliğe uğradığı olur : kimi de önemli doğrulara sonradan "yanlış" denebilir. Ama ne var ki, evrenin kuruluşunu, evrende geçen yasaları öğrenmek isteyen, bilimden başka bir etkenlik ortamına başvurmamalıdır. Örneğin, evrenin nasıl olduğunu evreni toptan yorumlayan geniş tasarımlarda, metafizikte tanıtmaya kalkışmak da mümkün. Yalnız, evreni öğrenmede bilimler varken metafiziğe başvurmak, yanlışları doğrulara yeğtutmak olur.

Russell felsefesinin temel direklerinden biridir bu dokunduğum görüş. Kendisi de tam bir aydınlıkla bilincine varmış bulu

nuyor bu görüşün. Nitekim bir yerde, kitabının başlarında, şöyle diyor : “Bilim hiçbir zaman tam doğru değildir, ama ender olarak büsbütün yanlıştır; genel olarak, doğruluk şansı bilimsel olmıyan durumlarınkinden daha fazladır” (S. 17).

İşte Russell’ın felsefe gelişmesindeki ana özellikleri, parmak bastığımız noktanın ışığında iyice açıklayabiliriz : Bunlardan biri, Russell’ın metafiziğe karşı davranışı, öbürü de, ömrü boyunca bilimlerle kurduğu sıkı bağ, felsefeyi bilimlerden gelen bir uğraşı diye tanımasıdır. Gerçekten de Russell, metafiziği sevmiyen pozitivist’lerin ileri gelenlerindedir. Felsefeyi metafizikle birtutmak *istemez*. Ayrıca, bilimleri *yakından* izler. Fizik, fizyoloji, psikoloji problemleriyle meslekten bir bilim adamı gibi uğraşır; yaratıcı bir matematik kafasıdır. Felsefesini bilimlerin hizmetine sokmaktan hoşlanır. Russell’ca felsefe bilimlerle elele yürümelidir. Bilimlerden önce gelen bir felsefenin evren üzerinde bilgi verme yetkisi yoktur. Böylesine bir felsefenin bilinebilecek şeyler üzerinde tasarılar öne sürmesi de saçmadır. Çünkü nelerin bilinebileceği ancak bilgilerden kalkıldığında kesin olarak öğrenilebilir.

Felsefe gelişmesini içten kavramak istediğimizde, kendi yaptığı gibi, işte bu esaslı görüşleri gözden geçirmemiz gerekir. Yalnız, bu görüşlerin daha baştan Russell’ı belirlediği söylenemez. Şüphe yok ki bunlar, binbir zahmetle, türlü türlü, bazan acı mı acı hayal kırıklığına katlanarak, en iyi çekenin bileceği sıkıntıların içinden geçerekten yavaş yavaş gelişmiş olan görüşlerdir. Gene de, pek uzun bir süre boyunca Russell’ın bu görüşlerle uğrularup işgördüğü apaçık bir gerçek. Ondan, Russell’ın gelişmesini, *bu görüşlerle doğru bir yöneliş, bu görüşlerde bir yetkinleşme* diye yorumlayabiliriz.

Kendisi de nitekim felsefedeki gelişmesinde yaşadığı büyük değişimleri hep bu görüşler açısından değerlendirir. Böylece, gelişmesindeki en *büyük dönemeç*, aşağı yukarı daha onbeş yaşından beri içine gömülmeye başlayıp bir süre tutkuyla savunduğu idealist metafiziklerden ayrılmasıdır. Russell’ın deyimiyle bir “devrim” dir bu ayrılış. 1888 yılında okul defterlerine karaladığı geniş tutulmuş fikir günlüğünden de belirdiği gibi (S. 18-34), gerçekten de Russell, felsefeye Tanrı, ruh, ölümsüzlük, istem özgürlüğü gibi yaşama tutumuyla ilgili kaygıların etkisiyle heves ediyor. Matematikte başarı göstermesine rağmen, matematik bilgilerle heryanını doyuramıyor; gönülünü huzura kavuşturmak ama-

ciyle sarılıyor felsefeye. Carlyle'ı, Tennyson'u okuyor ateşle. Evreni, mantıklı olmasına mantıklı, ama evren için geçerliği tanıtılmamış olan birtakım kuramlarla toptan açıklamaya girişiyor. Böylece, hem yöntem hem de amacı bakımından, Descartes-Spinoza doğrultusundaki metafizikçilerden bir ayrılığı yok Russell'ın. İşte bu akılcı-rationalist kimıldanışlar, 1890'da Cambridge'te meslekten filozofların etkisiyle idealizme çekiyor Russell'ı. O sıralarda İngilterede yaygın olan Hegel'ce bir idealizm, Mc Taggart'ların, Bradley'lerin idealizmi Russell'ı sarıyor. Bu sözü edilen idealizm bir tekçilik, bir monizm olup bütünüyle evreni idea'ca bir ilkedden, mânevi bir temelden üretip açıklamaya savaştan bir metafiziktir.

Yaşadığı, sonraları birçoklarının da yaşamasına yolaçtığı büyük devrin, işte bu idealist metafizikten vazgeçip bilimsel diyebileceğimiz felsefeye geçmesidir. Bu sarsıntılı geçiş tekçiliğe, çokçuluk (pluralism) adına *başkaldırır*. Yalnız, genellikle tekçiliğin değil, herçeşit metafiziğin inkârına vardırın bu devrimi, Russell, "yeni felsefe" ("new philosophy"), "büyük kurtuluş" ("great liberation") diye adlandırıyor.

Bundan böyle Russell, felsefesinin asıl doğrultusuna girer. Bu doğrultunun özelliği de, en çok, Russell'ın daha önce bağlanmış olduğu eski felsefeye benzemiyen yönlerden belirir. "Eski" felsefe herşeyden önce "içkin ilişkiler" den yanadır ("internal relation"). Kestirmeden dendikte, içkin ilişkiler kuramına göre hiçbir önerme tekbaşına doğru değildir; her doğru bir birleşmede (bir synthesis'te) birbirine bağlıdır; doğru birdir. Ne çeşitten olursa olsun, her idealizmi taşıyan bu temel, çokçuluğun getirdiği yenilik karşısında yıkılır Russell'a göre. Çünkü çokçuluk, her tek önermenin ayrı ayrı doğrulanabileceğini savunur; önermeler arasında, doğruluk bakımından bir ayrılmazlık tasarlanamaz; mantığa aykırıdır bu. Bu temel üzerinde yeni felsefenin kurduğu yapının eskisinden bambaşka bir yapılışı olacaktır. Nitekim tekçi felsefenin deneyler ötesinde kavramaya çalıştığı dünya olayları, yeni felsefede *deneylere* dayatılır. Artık "olaya" ("fact") deneyden gidilir. Bir de : eski felsefede bir bozma, bir yanılma göziyle bakılan *çözümleme* ("analysis") Russell'ın bundan böyle felsefeye tanıdığı *en* verimli çalışma yolu olarak belirir. Artık Russell hangi konuya eğilirse eğilsin hep bu yöntemi, bu metodu uyguluyacaktır.

Aşağı yukarı 60 yıldanberi işte Russell bu doğrultuda yürü-

mektedir. Ona ne şüphe, sözünü ettiğim doğrultu da bir tek çizgi olarak gelişmez. Türlü türlü sapmalarla, uğrak ve duraklarla bezenmiştir. Ama gene de temelleri bakımından özce bir değişikliğe uğradığını öne süremeyiz. Hattâ, hiç çekinmeden şunu diyebiliriz : 20. Yüzyılın dönemecinde gerçekleştirdiği en büyük devrimden sonra, Russell felsefesinde devrim adını verebileceğimiz başka köklü bir değişikliğe raslamayız. İşte bundan, Russell'ın felsefedeki gelişmesi, o büyük devrimle yürümeye koyulduğu ana yol; hep bu yolun doğrultusu gereği vargıları bakımından düşüncelerinin yine hep aynı yolda büründüğü yeni yeni şekillerdir. Öyle ki, bu gelişmenin tümünü, sözü edilen felsefe temellerinin zamanla daha bir köksalması diye yorumlamak gerçeğe uymayan bir yorum olmaz.

Russell'a göre bu gelişmenin bellibaşlı durakları bilginin kaynakları, yöntemleri, sınırları ve kuruluşuna ilişkin eserlerinde ortaya çıkar. En, ama en önemlilerini andıkta şöyle sıralıyabiliriz bu eserleri: *Principia Mathematica* ("Matematiğin İlkeleri"), 1910; *Problems of Philosophy* ("Felsefe Problemleri"), 1911; *The Analysis of Mind* ("Zihnin Çözümlemesi"), 1921; *An Inquiry into Meaning and Truth* ("Anlam ile Doğruluk üzerine bir Araştırma"), 1940; *Human Knowledge : Its Scope and Limits* ("İnsan Bilgisi : Çevresi ve sınırları"), 1948; *Our Knowledge of the external World* ("Dış Dünya Üzerindeki Bilgimiz"), 1914.

Principia Mathematica yalnız Russell'ın kaleminden çıkmamıştır; Whitehead'le birlikte yazmıştır Russell bu eseri; kitabın heryerini ikisi birden işlemiştir. Ondan kitabın tümünü Russell yalnız kendine maletmeye kalkışmadığı halde, kitabın heryanından haklı olarak kendini sorumlu tutuyor. Şüphe yok ki bu kitap dolayısıyla Russell'ın adına bağlanan başarı hizmeti bu sorumluluk ölçüsünde artıyor. Çünkü *Principia* 20. yüzyılın düşünce tutumuna en verimli araştırma yollarını açmış olan kitaplardan biridir. Özellikle bu yollardan birinden sırf matematikçiler, öbüründen de filozoflar yürümüştür. Matematik yönden kitabın önemi : matematiği mantığa yaklaştırmada; daha doğrusu, salt matematiği mantıktan üretmede; böylece matematiğin bellibaşlı kavramlarını mantık öncüllerine dayatmada özetlenebilir. Felsefe yönündense kitabın önemi : Russell'a göre, "tipler ve tasvirler öğretisidir" ("Theory of types and descriptions"). Bu öğretinin cümleler ve deyimlerin anlamına ilişkindir. Russell'ın tezi : öner-

melerde yeri olan, bir önermenin anlamında payı olan her deyim kendi başına ele alındıkta bir anlamı olmayabilir. Örneğin : “Scott *Waverly*’nin yazarıdır” önermesinde “*Waverly*’nin yazarı” sözlerinin ancak anılan önermenin içinde, bu önerme çerçevesinde bir anlamı vardır; bir tasvirdir bu deyim; tek başına hiçbir ‘şeyi’ göstermez. “*Waverly*’nin yazarı” Scott’tan başka birşey gösteriyorsa, “Scott *Waverly*’nin yazarıdır” önermesi yanlıştır; oysa doğrudur bu önerme. “*Waverly*’nin yazarı” deyimini Scott’u gösteriyorsa, “Scott *Waverly*’nin yazarıdır” önermesi bir totoloji olacaktır; ama değildir. Tipler ve tasvirler öğretisi sayesinde Russell birçok paradoksu, eskiden beri felsefe problemleri arasında sayılan pekçok ‘çözülmez’ güçlüğü çözümler kılınmıştır.

Kendi de açıkça söylediği gibi, Russell’ın *Principia*’sı gerek konu çevresi gerekse işleyişi bakımından daha önce kaleme almış olduğu *The principles of Mathematics* adlı eserinin, aradaki başka birçok ayırıma rağmen, daha bir yetkin, daha bir olgunudur.

Anıtlık eser *Principia*’dan sonra Russell küçük bir kitap yazmıştır : *Problems of Philosophy*. Bugün de epeyce satan bu çalışmanın özelliği, belirgin felsefe problemlerini *Principia*’daki matematik-sembol diline başvurmak şöyle dursun, kolay anlaşılır bir üslûpla koyup çözmeyi denemesidir. Russell, bu kitabında, mantık alanını bıraktığımızda tam-kesin bilgiye erişemeyeceğimizi; apaçıklığın dereceleri olduğunu; tektek fizik objelerin bize göründüğünden başka bir yapısı olabileceğini; ‘fizik’ denen obje’nin duyumlardan edinilmiş verilerle kurulmuş birer ‘perspektif bütünü’ olduklarını savunur. Bilgi konusunda kitabın verdiği sonuç : bilgi birşey üzerindeki belirlenimlerle o şey arasındaki ilişkidir. Bu ilişki bir uygunluk olarak ortaya çıkarsa o şeyin bilgisi doğru bilgidir, bilinen doğrudur; çıkmazsa bilinen doğru değildir, gerçek değildir.

Ama bundan sonraki eserinde, sonradan boşuna göziyle baktığı pekçok okumaların ardından yazdığı *Analysis of Mind* da Russell, duyu-verileri (“sense-data”) öğretisini bırakıyor. Bilgi açıklamalarında, bazı değişikliklerle, behaviorist’lerin tutumunu benimsiyor. Bilgiyi uyarılar ile bu uyarılara verilen cevaplar arasındaki belli bağılıklara dayatıyor. Doğruluğun türlü türlü ölçekleri olduğu, doğru bilgide türlü türlü tutamlara ihtiyaç olduğunu öne sürüyor.

Inquiry’ye gelince, bu *bilme* (“knowing”) kavramını, böyle-

sine pek kaypak bir sözü tanımlama denemesidir. Bu denemede bilginin yalnızca, duyumlamaya geri götürülemediği, bilmenin *yapma* ("doing") ile sıkı bir ilgisi olduğu önplâna konuyor. Bu arada dikkat, bellek, hayalgücü gibi filozofları pekçok uğraştırmış olan sözler bilmenin çeşitli anlamlarını aydınlatma bakımından gözden geçiriliyor.

Human Knowledge da, Russell'a göre, bu doğrultuda yeralan bir eserdir. Özelliği dil problemine getirdiği yenilikte. Sözlerin anlamları üzerinde *Analysis*'te dışlaştırdığı araştırmaları daha da derinleştirir Russell bu kitabında. Tutumu bilme işinde dile aşırı bir değer ve önem vermekten uzak. Kısaca dendiği : dilden önce bilmelerin de var olduğunu; ama gerek varolan şeylerin yapısını yansıtmada, gerekse başkalarına bildirmede dilden daha elverişli bir aracın olmadığını öne sürer.

Başka bir eserinin *Our Knowledge of the external World*'ün sözünü ederken de, Russell, bu eserle en çok tikel'ler ("particulars") üzerinde durduğunu söylüyor. Tümelere ("universals") dışımızda bir varlık tanımının doğru olmayacağını; çünkü, böylece, Occam'ın usturasına karşı çıkacağımızı; bunun da, gerekmediği halde nesnelere çoğaltmaya götürüleceğini gösteriyor.

Russell'ın izinden yürüyerek sunduğum bütün bu kısa kitap tanıtımlarından da belirttiği gibi, bu kitapların hepsinde Russell, baş problem olarak bilgiyle uğraşır. İşte bundan Russell'ın felsefe gelişmesine *bilgi kavramı üzerindeki bilmesinin büründüğü değişik görüşler* göziyle bakabiliriz. Bu gelişmenin ana niteliği, olumsuz olarak belirtildiği : Russell'ın doğruluğu, hergün biraz daha pekişen bir inanışla matematik doğrulukla birtutmayışında özetlenebilir. Kendi sözleriyle Russell, gün geçtikçe "matematikçe doğruluğun seyrinde mistik bir tad bulmaz olur" (S. 212). Matematik'in zamansız-uzaysız varoluşu, evreni bilmede güvenilir bir sığınak olmaktan çıkar artık. Olumlu olarak belirtildiği : yanılmıyorsam, yani Russell'ın kitabındaki kendini-yorumlamaları bozmaksızın kavramışsam, Russell'a göre doğruluk : olaylara, genel olarak insanı aşan olaylara ilişkin bir insan yapısıdır. Bilimler bu gerçeğin görüldüğü ortamdır. Bu açıdan baktıkta, Russell'ın felsefe gelişmesi : evren üzerinde doğruluğu hiçbir zaman kesin olmayan bilgileri açıklamada Russell'ın durmadan denediği atılışların bıraktığı sürekli izdir.

Uzun süren bir ömrün felsefede bıraktığı bu iz, şüphe yok ki, ilkin, Russell'in başarısıdır. Ancak, yeri geldiğinde Russell'in da haksever sözlerle hatırlatmayı unutmadığı bir gerçeği burada biz de unutmamalıyız: Russell felsefedeki gelişmesini pekçok başkalarına borçludur; felsefesi, en canalıcı noktalarda başkalarından yararlanmış, Russell sık sık başkalarının felsefesinden kendince verimlendirdiği düşünceler devşirmiştir. İşte bundan Russell'in felsefesi dolayısıyla *felsefe alanındaki gelişmesi, başka filozoflarla yaptığı hesaplaşmalarla şekillenmiştir*. Öyle ki bu gelişmede başkalarının büyük bir payı vardır. Ondan, bana kalırsa, bu gelişmeyi, bir de Russell'in başkalarına olan ilişkisi bakımından aydınlatmak gerekir. İşte bu amaçla, kitabının çeşitli bölümlerinde Russell'in andığı özel adlarla bağlılığını kısa da olsa belirtmeliyiz.

En bellibaşlılarını anacak olursak, Russell'in gelişmesinde önemli bir yeri olan düşünürler (kendim bir değer sırası yapmaktan kaçındığım için) alfabe sırasıyla Bradley, Frege, Hegel, James, Keynes, Leibniz, Moore, Pavlov, Peano, Ramsay, Whitehead ve Wittgenstein'dir.

Bradley ile Hegel (ikincisi ilkinin aracılığı ile tabii), daha önce dokunduğum gibi, Russell'in idealist dönemindeki düşüncelerine yön vermiştir.

Moore, çokçu anlayışa doğru atılışa Russell'in felsefe bilincini uyartıp desteklemiştir.

Frege ile Peano Russell'in matematik felsefesini, lojik-lojistik görüşlerini belirlemişlerdir. Frege'yi yazılarından ve mektuplaşmasından, Peano'yu da 20. yüzyılın başında Torino'da düzenlenmiş olan felsefe kongresinden tanır Russell. Bu tanışmalar sayesinde ki, mantığı düşünme kurallarının toplamı olmaktan çıkarıp tutarlı bir işaretler düzeni olarak yeniden kurmaya imkân bulabilmiştir.

Pavlov koşullu refleks'ler üzerindeki çalışmalarıyla, herşeyi açıklayan öğretisi olarak değil, bir yöntem olarak Russell'in behaviorismine temel olmuştur. Bilgiyi, en çok *Analysis*'te uyarıtı-cevap diye açıklarken Russell Pavlov'tan bazı önemli şeyler öğrenmiştir.

Aynı eserde James'in de etkisini görürüz. Bilgi öğreticisi olarak James'e, doğruluğu yararlı açıklayan pragmatist James'e sert-

çe çatmış olan Russell, James'in hem zihinli varlıkları hem de zihni olmayan varlıkları hep aynı bir evren maddesine dayatısını kabul eder. James Russell'ı dualist, ikircil metafizikten kurtarmıştır.

Leibniz ise, Russell'ın, evreni bilmedeki perspektivist tutumunda dayandığı otoritedir; monad metafiziğini beğenmemekle birlikte, Russell, her bilen süje'nin evreni kendi duruş açısından tasarladığı tezini, değiştirerek de olsa, ısrarla savunur. Ayrıca, birçok matematik görüşte usta göziyle bakar Leibniz'e. (Russell, *The Philosophy of Leibniz*, "Leibniz'in Felsefesi" adlı eserin yazarıdır.)

Keynes, Russell'ın en başarılı vargılarından biri olan "tanımlanamayan çıkarım" (non-demonstrative inference) anlayışını yöğürmesini uyarmıştır. Bu anlayışa göre insan bilmesinin mantığın kesin çatısı ötesindeki ürünleri, deneyden edindiğimiz bilgiler, geçerliklerini *olasılıklarına* ("probability") borçludur. Kesinlikleri yoktur. Deneysel çıkarımların bize varlığından haber verdiği bilgiler, yani fizik objeleri, kendimiz, kendi zihnimiz, başkaları, bütün bunlar varlıklarına mantık ilkeleriyle değil de durumların tanıklığı ile ulaştığımız çıkarım olaylarıdır.

Ramsey'e, genç yaştaki ölümüyle eseri yarıda kalan bu dahiye de hayranlıkla bağlanmıştır Russell. *Principia*'nın ikinci kitabından sonra Ramsey'nin aksiyom problemi üzerinde yazdıklarını, eleştirmeleri, düzeltmeleri "pek önemli" diye belirliyor Russell (S. 123).

Whitehead'e gelince, Whitehead Russell'ın *Principia* arkadaşıdır. Şüphe yok ki Russell Whitehead'in felsefesini tümüyle beğenmez. Hattâ felsefesinin *Principia*'dan sonra gösterdiği metafizik uzanırları Whitehead'e yakıştırmadığını sezinliyoruz. Ama Russell sık sık saygıyla adını andığı Whitehead'ten 'Occamlı'nın usturası' ilkesini öğrenmiştir. Russell'a göre bu ilke felsefenin, felsefece bilimi çözümlemelerin en önemli ilkesidir. Bu ilkenin, Russell'ı var olan şeylerin sayısını keyfi olarak çoğaltan Platon'cu uykularından uyandırdığı söylenebilir.

Wittenstein'a gelince, Russell, bu öğrenci dostuna başlıbaşına bir bölüm ayırmıştır kitabında. (Chapter X: "The Impact of Wittgenstein": "Wittgenstein'in etkisi", S. 110-127). "Wittgen-

stein'in öğretisi bana derinden etkimiştir" (S. 112) diye yazıyor Russell. Ama bu sözünü ettiği öğreti Wittgenstein'in ilk kitabı olan *Tractatus*'tur. Yoksa Wittgenstein'in sonraki yazılarında, aşırı göziyle baktığı dil felsefesine ilişkin görüşlerine katılmıyor Russell. Gerçekten de, Russell, kitap olarak ilk basımının başına koyduğu "giriş" le *Tractatus*'u bilim dünyasına tanıtmıştır. Wittgenstein'in mantık gerçeklerine birer totoloji göziyle bakmasını, dil ile olaylar arasındaki bağı açıklayışını büyük başarılar olarak benimser Russell. Ancak Wittgenstein'dan ayrıldığı noktada : birçok üst-dillerin ("meta-languages") varlığını kabul etmesidir. Böylece Wittgenstein'a göre açıklanamayan varlık tasvirlerinin kendisi üzerinde birşey söylemek, bilgi vermek imkânı elde edilmiş olur. Bununla Russell, Wittgenstein'da evreni yansıtan dil formlarının dile getirilemeyeceğine ilişkin dil-mantık mistisizminin aşıldığına inanır.

İşte bütün bu düşünürler (bu saydığım adlar yanında tabii daha başkaları da) Russell'in felsefe yaratmalarında, sonradan kendilerine karşı tezler savunmuş da olsa, Russell'in gelişmesine içten biçim vermiş olan düşünürlerdir. Bu düşünürlerin herbiriyle Russell arasındaki bağ, yakından incelendikte, şüphe yok ki, Russell'in kitabında belirttiklerinden başka birçok noktayı da günışığına çıkaracaktır. Hattâ, tek tek de olsa, Russell'in kendini yorumlarken söyledikleriyle bağdaşamayan sonuçlara da varılabilir bu arada. Ama ne var ki, kendini gizlemekten çok kitabında olduğu gibi açığa koymak isteyen Russell'in genellikle hoşgörür bir tutumla çözümlendiği bağlarında, bu sözünü ettiğim incelemelerin vazgeçilmez bir kaynak olacağı meydandadır.

Özellikle kitabın en son ve en uzun bölümünü "Some Replies to Criticisms" : "Eleştiriye bazı cevaplar" başlığını taşıyan bölümü, S. 214-254) bu açıdan değerlendirmek yerinde olur. Bu bölümde Russell, daha önce bilimsel dergilerde çıkmış olan dört yazısını yeniden yayınlıyor. Bu yazıları birleştiren ortak nitelik, hepsinde de kendisine çatanlara (sırasıyla Mr Urmsen'a, Warnock'a, Strawson'a, Ryle'a) çatması, kendisine "modası geçmiş" bir filozof göziyle bakanlara sert cevaplar vermesidir. Şöyle ki, ilk yazıda "Mr Urmsen'un kanıtlamasında bir tutarlık bulmuyorum" diyor. Warnock'un çıkarımlarını "saçmalık" la adlandırıyor. Strawson'un problemleri "karıştırdığını" söylüyor. Prof Ryle'a karşı daha ılımlı bir davranışı benimsemekle birlikte yine de görüşlerini beğenmiyor.

Şimdi burada Russell'ı eleştirenlerin ayrı ayrı neler öne sürdüğünü, Russell'ın da her kez bu öne sürülenleri nasıl çürütmeye kalkıştığını birer birer ele alıp açıklamaya girişmiyeceğim. Bunu yapmak, ince ayrımları pek bol olan bir polemikçi yansıtmaya yeltenmektir. Bense yalnız şunu söylemekle yetineceğim : Russell bu polemik bölümde felsefe gelişmesinin bellibaşlı düşüncelerini tutarlıkla savunuyor. İngilteredeki yeni felsefe kuşağını, felsefeyi sırf dil-gramer araştırmalarına geri götürenleri, kendisini bu açıdan eleştirdikleri için eleştiriyor. Bu karşılıklı eleştirmelerin haklılık derecesini bir yana bıraktığımızda, bu bağlantıda kesinlikle şunu belirtebiliriz : Russell'ı eleştiren yeni kuşak filozofları, aslında Russell'dan pekçok şey öğrenmişlerdir. Russell'ın çözümleyici-analitik felsefe yöntemini, tekyanlı da olsa, en son sonuçlarına ulaştırmıştır bu filozoflar. Russell'a gelince, o da sert çıkışlarına, getirdikleri yeniyi bazan anlamak istemeyişine rağmen, o da dilci filozoflara, çalışmalarında verimlendirecekleri bazı sorular sormakta, bunları aydınlatacak mümkün başlangıçlara işaret etmektedir.

My philosophical Development, Russell's Philosophy — A Study of his Development ("Russell'in felsefesi — Bu felsefenin gelişmesi üzerinde bir inceleme") adlı ekle sona eriyor. Bu ek, *The Passionate Sceptic* ("Tutkulu Şüpheci") adlı Russell üzerindeki ünlü eserin yazarı olan Alan Wood'un kaleminden çıkmıştır. Wood'un bu parçası, bitmemiş bir eserin, bitirmeden öldüğü bir denemenin "giriş" i ile iki bölümünü, ayrıca birkaç notu kapsamaktadır. Russell'ın belirttiği gibi, sözü edilen ek, Russell'la ilgili pek önemli bazı noktaları aydınlatmaktadır; yer yer felsefenin yabancıları olan genel okurlara zorluk çıkaran teknik deyimlerine rağmen gerek içerik gerekse üslûp bakımından başarılı bir denemedir. Bitmiş olsaydı, bütünüyle Russell'ın gelişmesini anlamada pek büyük bir önemi olacağından, Wood'un bu denemesi, Russell'ın *My Philosophical Development*'ı için güzel bir ön-okumadır.

Nermi Uygür